

DESPRE ROLUL UNOR UNELTE ȘI MUNCII AGRICOLE DIN MOLDOVA CENTRALĂ *

de DORINEL ICHIM

Ne-am obișnuit, atunci cînd vorbim despre agricultură, unelte și muncii, să le privim sub aspectul existenței lor materiale. S-au făcut împărțiri în tipuri de bază și variante pe specificul lor potrivit marilor zone agrare de pe continentele lumii. S-au făcut clasificări pe zone etnografice și pe microzone, reconstituiri de unelte și procedee de a lucra pămîntul. Paleoetnografia studiază problema uneltelor și a agriculturii folosindu-se descoperirile arheologice și încearcă o apropiere a acestora de realitățile etnografice.

Dar, folosirea uneltelor agricole de mii de ani, precum și repetarea ritmică a întregului ciclu agrar în împrejurări în care se ținea cont de calendarul astronomic (deci o relație permanentă cu cosmosul) ne îndreptățește să afirmăm că atît unele unelte cît și lucrări agricole au căpătat și alte semnificații. Mitologia greco-romană ne oferă un bogat material în acest sens. Eroi și semizei ca *Battus*, *Heracles* și *Cadmus* sînt crescători de animale și agricultori. *Ceres* la romani, zeița grîului și a recoltelor, de origine veche latină, s-a identificat mai tîrziu întru totul cu *Demeter* din mitologia greacă, devenind zeița agriculturii și a roadelor pămîntului. De numele ei se leagă mitul reînvierii și renașterii naturii primăvara.

Cercetările arheologice europene ne oferă noi dovezi cu privire la existența unor zeități mai puțin cunoscute în agricultura primitivă. Astfel, pe teritoriul Ungariei s-a descoperit o figurină masculină care poartă pe umăr o secere, stînd așezat pe un tron¹. „Zeul cu secera“, cum a fost denumit de către arheologi, datează din mileniul III î.e.n. și ne oferă un prețios material de studiu cu privire la zeitățile agrare ale comunităților neolitice. Unealta agricolă apare la această statufietă ca atribut al zeității, fiind elementul profan,

---

* Comunicare susținută la cel de al V-lea Simpozion Național de istorie agrară la Sf. Gheorghe, în nov. 1978.

1 Ruth Triugham, *Hunters, Chichers and Farnurs 6000-3000 B. C.* (Vînători, pescari și agricultori).

Cercetarea desenelor rupestre din Alpii italieni din epoca bronzului ne aduc noi dovezi care atestă folosirea plugurilor atelate la aratul pământului. „Motivul desenului de pe stinca de la Val Camonica cu reprezentarea unui plug primitiv — spune autorul — se bazează pe mit, reprezentarea însăși este realistă și este o importantă sursă de informație”².

Aceste informații ne sprijină ipoteza existenței unor ritualuri ale muncilor agricole în care nu lipseau uneltele de muncă, cărora anumite comunități umane, pe scara dezvoltării lor istorice, le atribuiau puteri miraculoase.

Dar înainte de a vorbi despre uneltele și muncile agricole trebuie să amintim de cultul Terra Mater, în legătură cu care Mircea Eliade arăta: „Pînă și la europenii zilelor noastre supraviețuiește sentimentul puțin cunoscut al unei solidarități mistice cu Pămîntul natal”³. Proprietățile sacre ale pământului, dar de data aceasta a pământului de sub plug sînt amintite de către Pliniu care confirma că pentru a proteja ouăle din care vor ieși pui se folosea un cui de fier, sau o brazdă de sub plug, obicei întîlnit și la românce.⁴ Brazdei de arătură i se atribuie și proprietatea de a păzi comunitatea umană de boli și epidemii. La mijlocul secolului al XVII-lea Bandinus ne relatează un obicei întîlnit la Lucăcești — Bacău: În timpul nopții 10 oameni urmați de 10 tinere fete trasează cu plugul o brazdă în jurul satului, cîntînd și rizînd. Locuitorii, înarmați cu ciomege, se postează de-a lungul brazdei, cu fața la Transilvania gata de a lupta contra ciumei.⁵ Mircea Eliade, comentînd relatarea lui Bandinus, conchide că acest ritual nu este decît vag atestat la români în Dolj și Bihor⁶. Ritualul de apărare contra ciumei era întîlnit în secolul al XVII-lea la slavi și la fino-ugricii orientali. Tot Bandinus ne vorbește despre „incantatores” care sînt ținuți în Moldova în aceeași stimă cum sînt în Italia „Doctores subtilissimi et sanctissimi”. Înțelegînd prin incantație invocarea spiritelor, precizăm că aceasta îmbracă mai multe forme de manifestare: magie, vrăjitorie, descîntece și farmece. Toate acestea puteau fi practicate de oricine, fără a exista vreo interdicție. Destul de numeroase în lumea satelor, aceste practici sînt însoțite de un folclor specific bogat după cum rezultă din bibliografia existentă. Invocațiile care însoțesc practicile așa-zis oculte ne oferă un bogat material pentru a face o serie de observații privind caracterul unor unelte și munci agricole în partea centrală a Moldovei. Desigur că nu ne vom mărgini numai la acest spațiu întrucît observațiile vizează un areal geografic mai larg cuprinzînd și teritoriile învecinate.

Practicile la care ne vom referi au o vechime considerabilă dacă ținem cont că ele sînt socotite ca fiind păgine, deci originea lor este precreștină. Ele atestă o agricultură multimilenară pe teritoriul românesc

2 Die Kunde, 26/27, 1975/1976, p. 19.

3 Mircea Eliade, *Le Sacré et le Profane*, Editions Gallimard, 1965, Paris, p. 120.

4 Cf. I-Aurel Candrea, *Folklorul medical român*, 1944, p. 5.

5 V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, Extras din Analele Academiei Române, seria II, Tom XVI, Memoriile secțiunii istorice, București, 1895, p. LXII.

6 Mircea Eliade, *De Zalmoxis à Gengis-Khan*, Payot, Paris, 1970, p. 191.

și ne aduc argumente legate de tehnici arhaice folosite în cultura plantelor și creșterea animalelor pe pământul românesc.

Dintre practicile arhaice amintim pentru început purificarea prin spălare sau prin afumare. Purificarea prin spălare rituală este întâlnită în Bucovina la pornitul plugului. Gospodina, avînd în mînă un vas cu apă, busuioc și tămîie stropește plugul și boii, înconjurîndu-i de trei ori, în sensul mișcării soarelui pe bolta cerească și rostind o incantație. Ritualul purificării în acest caz este pus în legătură cu o reminiscență a culturii chthonian. În Neamț, tot la pornitul plugului se practica purificarea prin afumare cu tămîie.⁷ Purificarea prin spălare rituală avea loc și în procesul de vinificație, toamna. Înainte de a începe călcarea sacului de vie în *coretă*, bărbații se spălau cu aghiazmă.⁸ Tot sub semnul purificării, este pusă și operațiunea semănatului. În Zorleni-Vaslui semănătorul trebuia să fie curat, primenit și „cu inima goală” adică nemîncat. În legătură cu purificarea sînt puse și prestarea unor munci agricole și de altă natură numai de către tineri neinițiați sau de către bătrîni și interzise cu desăvîrșire de a fi făcute de către femei, ca de exemplu : călcatul strugurilor, semănatul, sacrificarea păsărilor și animalelor, confecționarea unor instrumente folosite la vrăjitorii și altele.

Dintre toate muncile agricole, cele legate de cultivarea cînepii pare să se bucure de mare popularitate în descîntecele din Moldova. Cultivarea cînepii din vremuri îndepărtate după un anumit tipic, prelucrarea după un anumit proces tehnologic, cristalizat pe pământul românesc a dus la apariția în credința populară și în folclorul medical popular a mai multor variante de descîntece. În timp ce vrăjitoarea face împreună cu bolnavul sfoara folosită la descîntecul *de junghi*, dintr-un fuior de cînepă, este înșirată toată povestea cultivării și prelucrării cînepii. Demonul boalei este amenințat că va fi muncit la fel dacă nu părăsește corpul bolnavului.⁹ Descîntecul *de junghi* din Bucovina cules de Arthur Gorovei¹⁰, i se adaugă și o variantă locală din satul Căbești, com. Podu Turcului, jud. Bacău. În același sat, la descîntecul *de ursită* se folosește semința de cînepă, semnificativă în acest sens fiind incantația rostită de vrăjitoare :

„Nu pocnește sămînța de cînepă
Pocnește inima într-insul”

În ritualurile magice vrăjitoarele și fermecătoarele se folosesc de o serie de unelte care fac parte din inventarul agricol al țaranului : secere, coasă, fiare de plug vechi, potooave „de găsit”, săgeată confecționată din nouă vîrfuri de coase, resteie, cuțite „de găsit” etc. Acestea li se atribuie caracteristici și puteri magice pentru a învinge răul și pentru a alunga duhurile rele. Astfel, în incantația rostită pentru vindecarea *de bubă neagră*, boii, plugul, resteul, jugul, lopățica și ogorul sînt toate

7 T. Pamfilie, *Agricultura la români*, București, 1913, p. 47-50.

8 Informatoare Ruxanda Gh. Brînză, n. 1908, Gutinaș, com. Ștefan cel Mare.

9 I. Aurel Candrea, op. cit., p. 216.

10 Arthur Gorovei, *Descîntecele românilor*, București, 1931, pp. 347-348.

negre ; acestea au luat înfățișarea asemănătoare „răului“ pe care-l au de înlăturat (Bîrsănești-Botoșani).

Pentru a-i răpune pe cei răi, într-o incantație culeasă din Țepu — Tecuci, vrăjitorul invocă pe omul mare, pădurea mare, toporul mare, plugul mare care „ară dealurile, văile, lungul și curmezișul“ pentru ca astfel să-l tămăduiască pe cel bolnav. Într-un descîntec din Romanăți, simbolic puterea este conferită de atributele mare și roșu, uneltele și vitele capătă astfel puteri miraculoase vindecînd pe cel bolnav.¹¹

Dacă boala personificată în diavol este greu de îndepărtat se folosesc 9 sau chiar 99 de unelte, aceste numere avînd proprietăți magice la rîndul lor în credințele poporului român. Pentru a curăți sau a îndepărta boala sînt invocate în incantații 99 de sape, greble, lopeți, măhuri, număr care impresionează și face să dispară „cel rău“.

Absența precipitațiilor pe timpul creșterii recoltelor a dat naștere la o serie de practici cunoscute sub numele de magie imitativă. Cel mai des obicei practicat în aceste împrejurări este cel de a fura o grapă și de a o arunca într-o apă curgătoare. Exista și obiceiul de a se arunca în apă plugul ca în India, Caucazia și Armenia unde uneori femeii și fetele dezbrăcate se înhamă la un plug pe care-l tirăsc pe cîmp, noaptea, și-l aruncă apoi în apă.¹²

Unele unelte agricole sînt pomenite și în incantația *paperudei* din Moldova :

Unde-oi da cu plugul
Să curgă ca untul
Unde-oi da cu sapa
Să curgă ca apa.¹³

O altă categorie de unelte din inventarul agricol joacă un dublu rol fiind pe de o parte folosite la îndepărtarea răului și vindecarea celui vătămat, pe de altă parte fiind întîlnite ca instrumente în mina morții ; este cazul secerei și coasei, frecvent întîlnite, cu proprietăți tămăduitoare pentru oameni și animale.¹⁴

Secere secerătoare
Cum ești ziua tăietoare
Să fii noaptea păzitoare.¹⁵

În credințele poporului român și-au făcut loc și superstițiile cauzate de gradul redus de instruire a țaranului român. La una dintre acestea se referă T. Pamfile în care omul pentru a urmări strigoaicele trebuie să treacă pe sub o grapă așezată pe două pluguri, iar acea grapă trebuie făcută într-un anumit chip, adică începînd lucrul la Sf. Andrei și sfîrșindu-l la Sf. Gheorghe, respectiv între 30 noiembrie și 23 aprilie.¹⁶

11 Ibidem, p. 350.

12 I. Aurel Cardrea, *Graiul datini credințe*, București, p. 130.

13 Ibidem.

14 Th. Codrescu, *Buciumul român*, anul III, 1881.

15 Arthur Gorovei, *op. cit.*, p. 147.

16 T. Pamfile, *Dușmani și prieteni ai omului*, București, 1916, p. 187.

În viața satelor se întâlnesc practici și vrăjitorii care au drept scop să nu rodească grîul vecinului și să crească rodul din ogorul propriu. Aceste vrăji se fac de către femei care știu *solomonării* care iau mana grîului și rodul pămîntului¹⁷, la fel cum fac vrăjitoarele și poporâncile care iau mana laptelui la vitele vecinului făcînd să sporească la vitele proprii.

La treieratul grîului *năsăditul* se făcea dis de dimineață și snopii se așezau circular, cu spicele spre interior pentru a fi sfărmate prin trecerea animalelor. Nu întîmplător *năsada* se așeza circular, asemănător discului solar. Ciclul agrar al grîului care începea cu purificarea și înconjurarea plugului de trei ori în sensul mișcării soarelui pe bolta cerească se sfîrșea cu treieratul năsadei așezată sub forma discului solar, ca o reminiscență tardivă a cultului solar pe aceste meleaguri.

Din exemplele citate, precum și din vastul material bibliografic existent putem desprinde ideea încercării de sacralizare a unor activități agrare cărora li s-au atribuit puteri miraculoase. Aceste încercări s-au întîlnit cu mult înainte apariției creștinismului, cunoscut fiind faptul că practicile magice, vrăjile, farmecele și descîntecele sînt păgîne. Instaurarea creștinismului a dus la adăugirea la sfîrșitul incantațiilor a două sau mai multe versuri cu conținut magico-religios. Prezența uneltelor agricole ca instrumente de vrăjitorie, folosirea lor în magie sub forma imitației unor munci agricole explică caracterul profan al uneltelor și munoilor agricole.

Existența în imaginația agricultorului a unei lumi în care mișună spiritele poate fi pusă pe seama unor credințe transmise de la comunitățile de cîlșivatori din vremuri ancestrale. Acestei lumi pline de spirite vrăjitorul i se opune cu uneltele agricole care-i sînt la îndemină. Pentru ca puterea lor să crească vrăjitorul le atribuie calități ieșite din comun, exagerate pentru a-l vindeca pe cel vătămăat sau pentru a alunga spiritele. Studiarea acestor aspecte ale muncilor și uneltelor agricole ne ajută să înțelegem mai bine datele furnizate de arheologi cu privire la vechile ritualuri agrare întîlnite la români.

SUR LE RÔLE DE QUELQUES OUTILS ET TRAVAUX AGRICOLES DE LA MOLDAVIE CÉNTRALE

Résumé

L'auteur présente le résultat des recherches concernant le rôle des outils et des travaux agricoles au centre de la Moldavie.

On montre que grâce aux outils agricoles et à la répétition rythmique de tout le cycle agraire au long des milliers d'années, ceux-ci ont reçu et d'autres significations que celles du commencement.

Dans ce sens les outils agricoles utilisées dans les rites agraires ou d'autre nature, dans la magie, dans les incantations, dans les sortilèges on leur attribue des pouvoirs miraculeux.

On rappelle des pratiques comme : purification par le lavage rituel, par la fumée etc.

La culture de chanvre se jouit d'une grande popularité dans les incantations de la Moldavie, depuis longtemps.

Les pratiques connues sous le nom, de magie imitative nous les trouvons pendant la sécheresse chez les dites „paparude“.

Il est intéressant de mentionner que le cycle agraire du blé qui commençait avec la purification par le détour de la charrue, trois fois, dans le sens de la rotation du soleil aux cieux, finissait par le battage des gerbes de blé assises sous forme de disque solaire, comme une réminiscence de culte solaire dans ces contrées.

L'étude de ces aspects des travaux et des outils agricoles aide à comprendre les dates fournies par l'archéologie concernant les rites agraires chez les roumains.